

OSVOBOZENÍ

A black and white photograph of a military truck, likely a Dodge or similar model from the 1940s, parked on a city street. The truck is heavily loaded with soldiers. Several soldiers are sitting on the roof of the cab, and many more are sitting on the wooden bed of the truck. One soldier is sitting on the hood of the truck. The truck has the number "4-97-377" written on its side. In the background, there are buildings with signs, including one that says "THE" and another that says "HOTEL". A man in a suit and hat is standing in the foreground on the left, looking towards the truck. The overall scene suggests a moment of occupation or the aftermath of a battle.

1945

Vážení obyvatelé Ústeckého kraje,

v roce 1945 nastal zlom nejen v dějinách našeho regionu, ale i celé naší republiky. Po dlouhých letech skončila 2. světová válka, která je pro všechny synonymem hrůzy a krutosti. Holokaust, zbídačené lidstvo, zdevastovaná země, nesvoboda, úpadek kulturních, společenských a morálních hodnot patří k faktorům, které s ní spojujeme. V naší vlasti se lidé rozhodli tomuto zlu učinit přítrž, kdy se v závěru války ještě více semkli a povstali proti německým okupantům. Porážka Německa znamenala konec válečných hrůz. Na území dnešní České republiky konečně zavládl mír. Současné území Ústeckého kraje bylo z velké části v Sudetech, které byly Německem okupovány již v říjnu 1938. Jako takový byl v pořadí již druhou světovou válkou formátu značně zasažen. Svržené bomby a pouliční boje nenávratně změnilly tvář tohoto regionu i osudy jeho obyvatel.

Tyto a mnoho dalších méně známých skutečností ukazuje výstava „Osвобоzení 1945“ s podtitulem „Konečně mír! Výstava o posledních týdnech 2. světové války v Ústeckém kraji“. Věřím, že výstava bude pro návštěvníky poutavou cestou k poznání a rozkrytí regionální i národní minulosti, že ukáže svěbytnost českého národa a přispěje k posílení zájmu o Ústecký kraj.

Váš hejtman
Oldřich Bubeníček

Ústecký kraj

OSVOBOZENÍ 1938

Termín „osvobození“ německy „Befreiung“ vztahovala většina sudetských Němců k připojení pohraničí k Německu v říjnu 1938. Reflektovala tím svůj pohled na vznik republiky v roce 1918, kdy se převážně německy mluvící oblasti odmítaly stát její součástí a přinutila je k tomu až československá armáda. *„Litoměřice se pyšní slavnostní výzdobou, jakou jsme dosud nikdy neviděli. A pak hudba a jásot, jenž hudbu a vyzvánění přehlušuje, je tu německá branná moc, osvoboditelé země německé,“* popisuje atmosféru autentická zpráva. Vojska překročila hranice 1. října. Neměla eskalovat napětí. Obsazení proběhlo hladce, až na ojedinělé přestřelky. Vrcholila tím týdny trvající krize hrožící přerůst ve válku. Z říše se vrátily i ozbrojené jednotky sudetských Němců Freikorps, asi 40 000 mužů. *„Rudé a Čechy, kteří budou dopadeni na útěku, je třeba zlikvidovat,“* zněl rozkaz jejich velitele. Wehrmacht musel ohrožené skupiny před radikály chránit. Gestapo během prvních týdnů zatklo na 10 000 antifašistů. 11. listopadu nacisté zorganizovali sudetskou „křišťálovou noc“, kdy hořely synagogy v Teplicích nebo v Mostě. V Duchcově mladíci vyzbrojeni sekerami křičeli: *„Napřed Židi, potom Češi.“* Situace se postupně uklidňovala. *„Jásot nad osvobozením z českého jha ustoupil hlubokému vnitřnímu uspokojení,“* konstatovalo dobové hlášení.

Vítání „osvoboditelů“ v Trmicích 6. října 1938.

Medaile za osvobození vlasti a příležitostné razítko k volbám „v osvobozených Sudetech“.

POCHODY SMRTI

Často přežili roky neskutečných utrpení v koncentračních táborech a o život přišli, když už měli svobodu na dosah. Pochody a transporty smrti, jimiž nacisté nesmyslně „zachraňovali“ své vězně před osvobozením, patří k tomu nejděsivějšímu z posledních týdnů války. V Ústeckém kraji tuto tragédii připomínají hromadné hroby s tisícovkami obětí. Ten největší leží v Bohosudově na Teplicku, kde zastavil 24. dubna vlak s 1880 vězni. Nedostávali jídlo ani pití, v transportu propukl tyfus. Strážní SS řešili problém koupáním vězňů v blízkých tůních. Téměř tři sta vězňů tuto kúru do rána nepřežilo. Exhumace po kapitulaci odhalila 311 těl, 21 s proraženou lebkou a 5 s prostřelenou. Ve vagónech, většinou otevřených, trávili vězni i přes měsíc, z hladu pojídali své mrtvé. Ti, co byli nuceni se přesouvat pěšky, týdny pochodovali ze svých domovských lágrů až do Čech, často stovky kilometrů. Pokud nemohli dál, strážní je zastřelili nebo utloukli pažbami. Jiní umírali hlady a vyčerpáním. Po několikahodinové zastávce podobného pochodu v Blatnu na Lounsku 1. května zůstalo 40 mrtvých. Pokusy o útěk se trestaly smrtí. Šanci na přežití ilustruje statistika z Litoměřic, kudy mezi 20. dubnem a 5. květnem prošlo 12 000 vězňů, z nich 580 zemřelo tady a 3500 bylo přivezeno mrtvých. Během vystupování z vlaku ze Slezska 15. dubna tu jediný dozorce SS zastřelil 33 vězňů.

Exhumace padesáti ubitých vězňů pochodu smrti ve Fojtovicích.

Exhumace hromadného hrobu obětí na hornoveském hřbitově.

Hlídká Volksturmů 7. května 1945 na Benešově mostě v Ústí.

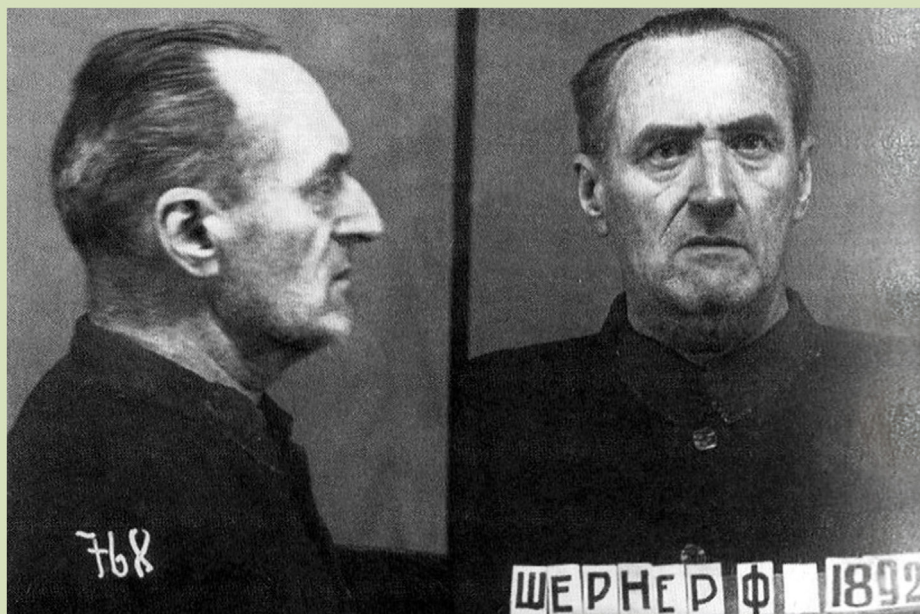

NERONŮV ROZKAZ

„Nařízení o demolicích v Říši“ vyhlásil Adolf Hitler 19. března 1945. Tzv. Neronův rozkaz vyžadoval zničit stavby a zásoby, které by mohly posloužit nepříteli. Nejmarkantnější obětí v Ústeckém kraji se měly stát labské mosty. V průběhu dubna došlo k podminování v Děčíně, kde kabely vedly k hlavnímu spínači v hostinci Zum Hungerstein. V Ústí připevnili ženisté výbušniny na silniční i železniční most, stejně tak v Litoměřicích, kde místní revoluční národní výbor pro jistotu vypracoval systém signalizace přes Labe pro komunikaci s obcemi na druhém břehu. Zvláště nebezpečný byl úmysl vyhodit do povětří labské přehrady na Střekově a v Lovosicích. „Nálože jsou v konstrukcích plavebních komor i v jezových pilířích. Museli však asi urychleně prchat, o čemž svědčí bedničky s třaskavinami, které se povalovaly na ostrově,“ popsala, v jakém stavu našla vodní dílo 13. května posádka československé válečné lodi. Na Masarykově zdymadle zničili výbušný systém němečtí antifašisté, Benešův most zachránil voják Wehrmachtu narozený v Ústí, Josef Patz. Málem ho u toho odpravil esesman, který přišel most odstřelit. „Ty prase, bodáš dýku do zad kamarádům z SS hrdinně bojujícím v Praze,“ řval s namířenou pistolí. Z větších staveb v kraji tak nakonec Neronův rozkazu podlehl hlavně most a tunel na moldavské železnici u Mikulova, který nacisté vyhodili do vzduchu 7. května před příjezdem Rudé armády.

Odminování lovosického zdymadla českou hlídkou.

MARŠÁL SCHÖRNER

Kariéra velitele posledního velkého vojenského uskupení nacistického Německa, armády Mitte (Střed), polního maršála Ferdinanda Schörnera se završila v Ústeckém kraji. Vysloužil si přezdívku krvavý generál. V roce 1945 vydal rozkaz popravovat vojáky za jakýkoli projev zbabělosti. Při ostravské operaci nechal postřílet i několik vysokých důstojníků, kteří nevěřili ve vítězství. Byl nacist a oblíbenec Adolfa Hitlera, který ho ve své závěti určil vrchním velitelem. V dubnu 1945 dlel maršál v Čechách, kde velel více než miliónu vojáků. Při potlačování Pražského povstání nařizoval užít civilisty jako živý štít. Chtěl se probít skrz Čechy na západ. V květnu měl štáb v lázních Velichovky, ale jeho pohyb v posledních dnech války je nejasný. Očitá svědectví ho zaznamenávají na severu Čech. 6. května převzal osobně obranu souměstí Děčín a Podmokly a přestěhoval tam část svého štábu. Spěšně měl odsud odjet 8. května směrem na Ústí po zprávách o blížící se Rudé armádě od Krušných hor. Večer údajně přejel most v Litoměřicích a pokračoval přes Lovosicko a Lounsko na státní silnici Chomutov–Žatec. Tam jeho štáb rozbily přední sovětské jednotky. On dosáhl žateckého letiště, kde se zbaběle převlékl do civilu a odletěl do Rakouska. Byl však odhalen, zajat Američany a předán Sovětům. V roce 1954 se dočkal propuštění, ale v západním Německu byl odsouzen na další čtyři roky za vraždy německých vojáků.

Maršál Ferdinand Schörner v Bulharsku roku 1941.

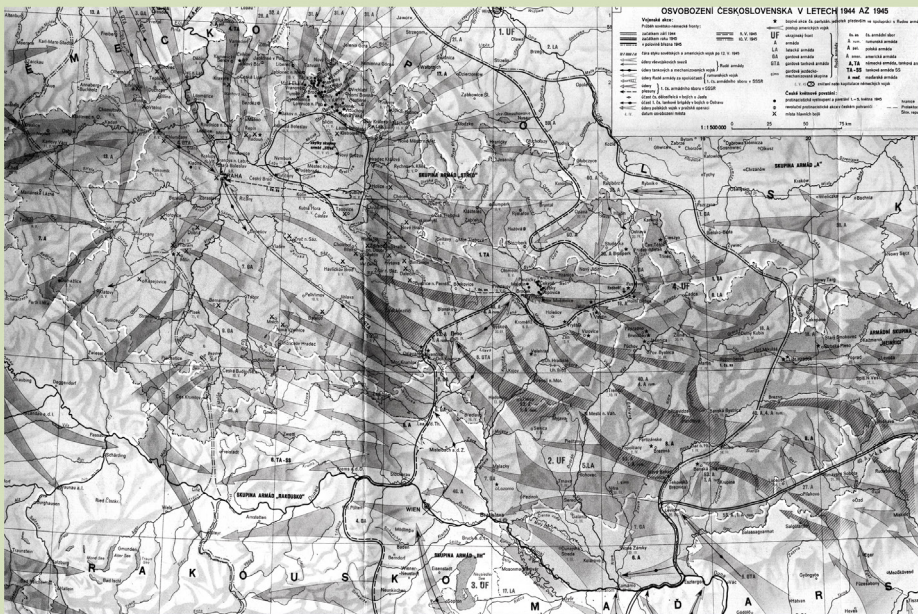
Praha 10. května 1945.

MARŠÁL KONĚV

Přes Krušné hory v Ústeckém kraji si otevřel cestu k titulu osvoboditele hlavního města Československa. Velitel 1. ukrajinského frontu maršál Ivan Stěpanovič Koněv byl strůjcem Pražské operace, která zakončila válku v Evropě. Už roku 1944 velel operaci na Dukle, v níž spojenci prvně překročili hranice republiky, ovšem za cenu obrovských ztrát životů sovětských a československých vojáků. Příležitost osvobodit Prahu měla pro Koněva i osobní význam. V dobytí Berlína ho totiž předběhl velitel 1. běloruského frontu maršál Žukov. Jako osvoboditel Prahy pak zastínil i maršála Malinovského, jehož 2. ukrajinský front osvobodil větší část republiky. Koněvovy zásluhy v severních Čechách kalí rozkaz z 9. května, kdy první den míru osobně nařídil nálety na konkrétní města severně od Prahy, aby zastavil ústup německých a Vlasovových vojsk na západ. Pražskou operaci řídil z Drážďan. Ústecký kraj osobně poznal až 10. května, kdy tudy projížděl na oslavy do Prahy. „Cesta byla úplně ucpána. Pohybovaly se po ní tři jakoby na sobě nezávislé proudy. První, ten největší, byla kolona válečných zajatců ze Schörnerova uskupení. Druhý tvořili sudetští Němci, které Češi vyhošťovali z území Československa. A třetí obrovský proud tvořili ti, kdo se vraceli z fašistických koncentračních táborů, kterých bylo v této oblasti mnoho,“ uvádí v memoárech. V roce 1956 velel krvavému potlačení maďarské kontrarevoluce.

Maršál Ivan Stěpanovič Koněv ve slavnostní uniformě v roce 1945.

PRAŽSKÁ OPERACE

Ofenziva Rudé armády, nazvaná jako Pražská operace, byla poslední větší akcí východní fronty. Navazovala na dobytí hlavního města Říše 2. května. Dohodnutá demarkační linie mezi Sověty a západními spojenci vedla v Československu z Českých Budějovic přes Plzeň na Karlovy Vary. Ovšem Američanům v závěru bojů kladli němečtí vojáci menší odpor, a tak jí dosáhli už 6. května. „Naši vojáci jsou připraveni postoupit v Čechách, bude-li to situace vyžadovat, až k Vltavě a Labi a vyhnat nepřítele ze západních břehů těchto řek,“ nabízel americký generál Eisenhower 4. května. Sovětská strana odmítla, že by mohlo dojít k „přátelské střelbě“. „Naši spojenci se jen velmi neradi rozloučili s nadějí zmocnit se tohoto třetího centra dříve než Rusové,“ komentoval motiv „osvoboditel Prahy“ maršál Koněv s odkazem na fakt, že Sověti už měli Berlín a Vídeň. Pražské povstání vypuklo 5. května. Den nato spustila Rudá armáda výpad ku Praze, stála ale před ní těžká cesta přes dobře bráněné pohraniční hory a v české kotlině miliónová německá armáda. Směr hlavního úderu na Československo mířil přes Teplice, po cestě došlo k dobytí Drážďan. Ze Saska útočila vojska 1. ukrajinského frontu podporovaná Poláky. 2. ukrajinský front postupoval z jižní Moravy s Rumuny a 4. ukrajinský front ze severní Moravy s Českoslováky. Celkem 2 100 000 vojáků. První tanky dorazily do Prahy překvapivě rychle, i tak to ale bylo až 9. května.

Sovětské jednotky přijíždějí do Ústí nad Labem 9. května.

1. UKRAJINSKÝ FRONT

Součástí Rudé armády se 1. ukrajinský front stal 20. října 1943, ovšem nikoli jako nově rekrutované uskupení. Zahrnoval vojáky zkušené z předešlých bojů. Od května 1944 převzal velení maršál Koněv, s ním prodělal front boje v Polsku a Slezsku a podílel se významnou měrou na dobytí Berlína, kde padlo přes 80 tisíc sovětských vojáků. Pak dostal hlavní roli v Pražské operaci. Od Berlína vyrazili vojáci 1. ukrajinského frontu 6. května k osvobození Československa. K hranicím kladli Němci ještě houževnatý odpor, po překonání Krušných hor vzdor polevil, přestože byla řada měst v pohraničí připravena k obraně. Podstatnou roli sehrála kapitulace z 8. května. Pro co nejrychlejší dosažení Prahy nasadili Sověti 1600 tanků. Ty v prvním sledu jely bez přestávky. 8. května ráno překonaly hranice, ale nepouštěly se do obsazování jednotlivých měst. To byl úkol až druhosledových jednotek. Tanky z čela útoku pronikaly desítky kilometrů do týlu nepřítele. Aby jim nikdo nevpadl do zad, zajišťovali jiní. „U Berlína čítaly mé jednotky 12 tisíc vojáků. Na cestě do oblasti Krušných hor jsme jich v bojích s nepřáteli ztratili 9 tisíc,“ popsal náročnost akce velitel jedné z divízi v týlu Nikolaj Georgievič Ljagušev. Jeho lidé svedli poslední bitvu u Kovářské a pak obsadili Klášterec nad Ohří. Tam pro ně válka neskončila, rovnou z Čech v červnu zamířili na Dálný východ bojovat proti Japoncům.

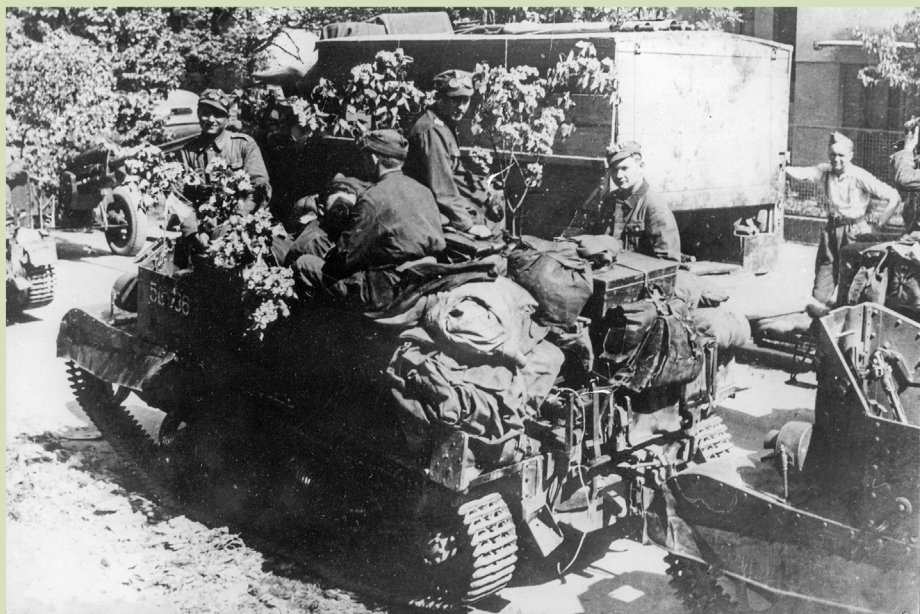

Sovětské jednotky v Děčíně v květnu 1945.

2. POLSKÁ ARMÁDA

Na osvobozeném území Polska se jako součást Polské lidové armády zrodila v srpnu 1944 2. polská armáda. Podléhala sovětskému velení, řada důstojníků pocházela z Rudé armády. Velení držel polský generál Karol Świerczewski. Do bojů jeho muži prvně zasáhli v lednu 1945, ale stěžejní nasazení je čekalo až s Berlínskou operací. Měli původně dobýt Drážďany. To znemožnila krvavá bitva u Budyšína 22. – 26. dubna. 2. polská armáda tu přišla o 18 232 padlých a zraněných, tedy 22 % stavu. Neúspěšný útok přešel v obranu trvající až do 5. května. Německý protiútok na lužické frontě se zastavil a 2. polská armáda zahájila bojové akce v rámci Pražské operace. Ještě 7. května čelí polské tankové jednotky silné protitankové obraně u Taschendorfu. V noci Poláci konečně dobývají krvavý Budyšín. Okolo 10 hodin překračují československé hranice. V boji o obce Severní a Lobendavu ztratili 12 mužů a jedno samohybné dělo. Drobnější přestřelky pokračují i v první den míru, hlavně u Rumburku. Polští vojáci směřují k Labi, jehož pravý břeh mají obsadit od hranic až po Mělník. Poslední obce zajišťují 11. května. Když do Rychnova u Děčína dorazí tři tanky s polskými vojáky a chystají se zajmout starostu, vyjdou jim vstříc Poláci totálně nasazení na zdejších statcích a za starostu se přimluví. 13. května po slavnostní přehlídce v Mělníku se 2. polská armáda postupně stahuje domů.

Příslušníci 2. polské armády v Mělníku.

Polské jednotky v Česko-saském Švýcarsku a v hraniční obci Severní.

Ústí po náletech z dubna 1945.

BOMBARDOVÁNÍ

Smrt z nebe se na Ústecký kraj snažela do posledních dnů války a dokonce i v první den míru. V dubnu stresovalo místní obyvatele kvílení sirén oznamujících letecké poplachy každý den. Fronta se blížila a američtí hloubkoví stíhači útočili na vlaky. 17. dubna se na nebi objevily stovky těžkých bombardérů, mířily na Drážďany. Ten den došlo ale i na Ústí. Po Drážďanech druhý nejdůležitější železniční uzel dostal další dávku 19. dubna. Výsledkem byla poškozená železnice, potopené lodě, zřícená pětina bytových domů, nahnutá věž kostela a nejméně 550 mrtvých. 270 mrtvých a velké škody na železniční technice hlásil ve stejné dny i Chomutov. S blížícími se květnovými dny vystřídal americké letouny sovětské. 8. května zažila velký nálet Česká Kamenice zasypaná 300 lehkými pumami, a především Děčín přeplněný uprchlíky a ustupujícími vojáky, kde 500 trhavých pum zabilo přes 400 lidí. „To dodalo poslední ránu těm, kteří chtěli město bránit, ač tito byli v menšině,“ uvádí dobová zpráva. 9. května utichly boje i protiletecké sirény. Přesto vzlétlo přes tisíc sovětských letadel k bojovým letům, které měly zamezit německým jednotkám ustoupit za demarkační linii. Podivovali se nad tím piloti a hlavně obyvatelé Litoměřic a Roudnice, kde svržené bomby zabily přes 40 lidí. O těchto náletech se pak po desetiletí nesmělo mluvit, aby nerušily aureolu osvoboditelů.

Následky sovětského bombardování v Děčíně.

Veřejný pohřeb obětí sovětského náletu v Roudnici.

Osvobození vězni v provizorní nemocnici.

TEREZÍN

Terezínským ghettem prošlo za čtyři roky 140 000 Židů, 35 000 zemřelo zde a 85 000 ve vyhlazovacích táborech. Věznice gestapa v Malé pevnosti připravila o život 2 600 odbojářů z celkových 32 000 vězňených. Začátkem dubna 1945 zažívalo město zkrášlování, masové hroby se musely upravit, aby vypadaly jako jednotlivé. Děti nastudovaly Broučky a směly mluvit česky. 6. dubna totiž přijeli na prohlídku zástupci Mezinárodního výboru Červeného kříže. Dojednali propuštění dánských Židů na 15. dubna. Dva dny nato se roznesla zpráva, že je konec války. Šťastní lidé vybíhali na ulice. Židovské samosprávě se je podařilo uklidnit. Hrozilo, že nacisté ghetto vyvraždí. Bylo tu 17 tisíc vězňů z celé Evropy. Od 20. dubna začaly transporty přivážet z jiných táborů lidské trosky, počet obyvatel stoupl na 30 000 a vypukla epidemie tyfu. Od 2. května převzal ghetto Červený kříž. Z Malé pevnosti mohlo 1. května odejít 220 lidí s TBC, ale druhý den ještě nacisté popravili 50 vězňů. Teprve 4. května mohli objekt převzít čeští lékaři. Vězňici zamořenou tyfem evakovali do 11. května. Přes protesty lékařů České pomocné akce pro Terezín Karla Rašky se obratem stala místem internace Němců z Litoměřicka, Lounska, Teplicka, Ústecka a Prahy. Do konce května to bylo přes tisíc lidí. Několik jich dozorcí z řad bývalých vězňů ubili. Od června 1946 začínal Terezín opět fungovat jako město. Tábor v Malé pevnosti byl ale v provozu až do února 1948.

Někteří vězni zažili osvobození v transportech uvízlých před branami Terezína.

Rudoarmějci po osvobození terezínského ghetta.

SKVRNITÝ TYFUS

První případy tyfu se objevily v Malé pevnosti v březnu 1945. Mezi 4 800 vězni nemoc přenášely všudypřítomné vši. Nakažené stihla horečka se zimnicí a typická vyrážka na hrudníku. Následovalo kóma a smrt. Velitel věznice Heinrich Jöckel učinil jediné opatření. Ohnisko nákazy, IV. dvůr, uzavřel a ponechal nemocné svému osudu. Lékař České pomocné akce pro Terezín Karel Raška dorazil 2. května vyjednat o možnosti zasáhnout. „Hromady mrtvých těl, mezi nimi dosud živí vězňové, nemocní ležící bezvládně tam, kde vysílením padli. Podlahy v celách pokryté výkaly, v nichž leží těla umírajících,“ viděl, když ho pustili 4. května do pevnosti. Druhý den uprchl velitel i stráž. Dobrovolníci odváželi mrtvé, vykoupali, odvšivili a převlékli nemocné a převezli je do Terezína. I tam ale vypukla epidemie. Zavlekli ji sem esesmani s transporty smrti, kterými přiváželi tisíce zubožených vězňů až do 6. května. Byla nutná karanténa města. Osvobození vězni přirozeně chtěli domů a mohli zamořit celou republiku. To bylo nad síly České pomocné akce. Až s příchodem Rudé armády vojáci 14. května obklíčili Terezín, přijel zdravotní vlak s pěti armádními nemocnicemi, s 53 lékaři a 340 členy zdravotního personálu. Na jednoho lékaře připadlo 700 nakažených. Od 25. května epidemie ustupovala. Poslední pacient odešel 17. srpna. Tyfu podlehl 2 000 vězňů a také 60 lékařů, zdravotníků a ošetřovatelů.

Budovy koncentračního tábora v Litoměřicích nechali zdravotníci kvůli zamoření nemocemi spálit.

Zdravotníci České pomocné akce v Terezíně.

Vítání Rudolfa Hesse v Žatci r. 1938.

SEBEVRAŽDY

Adolf Hitler ukázal 30. dubna 1945 svým fanatickým následovatelům cestu pro případ porážky. V berlínském bunkru spáchal sebevraždu se svou novomanželkou Evou Braunovou. O den později učinil to samé ministr propagandy Joseph Goebels po tom, co jeho manželka otrávil jejich šest dětí. Někteří čelní představitelé režimu v Ústeckém kraji vzali jako projev cti, že nepadnou do rukou nepřítele živí. Rudolf Schittenhelm, nejvyšší velitel krajského města, přesvědčoval už v dubnu místní ženy, aby v případě příchodu Rudé armády podřezaly kuchyňskými noži své děti a pak i sebe. Sám ukončil život v lese za Chlumcem krátce po kapitulaci, kde zastřelil i ženu a dvě malé děti. Angažmá ve straně mu zajistilo hvězdnou kariéru, byl jedním z osmi poslanců říšského sněmu za Sudety. Než se 14. května zastřelil velitel nacistického automobilového sboru v Ústí Williem Max Richter, otrávil celou rodinu včetně 5 dětí od 2 do 10 let. Manželku neúspěšně, ta nakonec přežila. „*V budově tisíce much, nasládlá příchut, která proniká až do žaludku, 7 mrtvol sebevrahů po týdenním rozkladu v parných dnech. Jezný s manželkou a další prý uprchlíci ze Slezska,*“ popsal kolorit pohraničí Alexej Svatoš z posádky československé válečné lodi, která připlula 13. května na střekovské zdymadlo. Sebevražd byly v kraji stovky, po nejsilnější květnové vlně následovaly další, většinou spojené s traumaty z poválečných represálií.

Kriminalpolizei
Tageb.Nr. 9145

Aussig, am 11.5.1945.

An .
das Amtsgericht
in Aussig.

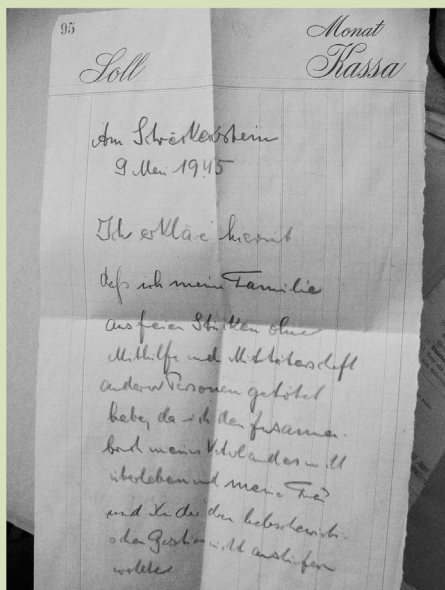
15.5.45

1

Der Schleusenleiter Werner Österheld, geb. am 2.3.97 in Dresden, zuletzt, in Schreckenstein I, Leitmeritzer Strasse 293 wohnhaft, hat am 9.5.45 in seiner Wohnung vergiftet. Es liegt einwandfrei Selbstmord vor. Ein Verschulden tritter Personen ist nicht nachzuweisen. Motov: Angst vor der Zukunft. Die Leiche wird freigegeben.

Rudolph
Kriminalinspektor.

Záznam o nálezu těla střekovského jezného Wenera Österhelda uvádí jako motiv sebevraždy „Strach z budoucnosti“.

Doznání sebevraha Carla Huffmanna,
že zavraždil své dvě děti a manželku.

Rudolf Schittenhelm

ODPLATA

Válka formálně skončila kapitulací z 8. na 9. května, ale šest let trvající teror nešlo vypnout ze dne na den. Všudypřítomné násilí se stalo normou a pro někoho i kratochvílí. Ve stejnou chvíli, kdy při exhumacích hromadných hrobů obětí pochodů smrti vycházely najevo hrůzné zločiny nacismu, vznikaly hromadné hroby obětí odplaty, ať už skutečných či domnělých pachatelů a také nevinných. 10. května v Lomu u Litvínova při třídění zavazadel po ustupujících Němcích vybuchl kufr a zabil dva dospělé a dvě děti. Revoluční gardisté s rudoarmějci za to u kostelní zdi zastřelili 36 místních Němců. Ve stejný den byl objeven v České Kamenici na záchodech hotelu zavražděný Oskar Jung, velitel koncentračního tábora Rabštejn. Z koncentráku se stal internační tábor pro Němce, ti museli odevzdat boty a nosit dřeváky jako jejich předchůdci. V Dobříně na Litoměřicku dav utopil v Labi Češku Marii Flottovou za kontakty s gestapem. Od 22. května nechal ve Velvětech popravit velitel polovojenské jednotky Pěst Antonín Černý na 80 lidí, oběti ubíjel i kladivem, nutil týrané, aby mu olizovali krev z holínek. (Při svém zatýkání 12. července spáchal sebevraždu) Po přestřelce v Čerěništi na Ústecku 24. května padlo do zajetí osm příslušníků SS, byli pak zastřeleni. Prvními popravami 26. května započal největší masakr Němců na území kraje. V postoloprtském internačním táboře celkově zastřelila československá armáda nejméně 763 lidí.

Němečtí mladíci oběšení v Roudnici na náměstí.

Odzbrojení vojáci Wehrmachtu musejí uklízet následky bojů v Roudnici.

Němky při práci na trati v Chomutově.

ZNÁSILŇOVÁNÍ

Sexuální násilí na ženách patřilo od nepaměti k průvodnímu jevu válek a teprve při souzení zvěstev druhé světové války bylo poprvé označeno za zločin proti lidskosti. Chaos, který v květnu panoval v pohraničních oblastech, skýtal ideální prostředí pro sexuální násilníky. První vlna znásilňování souvisela s osvobozením, kdy vojáci po prodělaných bojích ztráceli lidskost a vzhledem k převaze německojazyčného obyvatelstva se zde chovali jako na dobytém území nepřítele. 16. května v Blatně na Lounsku zastřelili sovětsí vojáci Josefa Wettengela a ubili manžele Worofkovi, protože se před nimi snažili ukrýt dcery. Znásilňování se dělo i v Lobendavě, kterou obsadila 8. května polská armáda doplněná později vojáky Svobodova sboru. Obětí nebyly jen německé ženy, kolem 12. května trpěly po několik dní znásilňováním české pracovnice na poštovním úřadě v Děčíně. Pachateli byli sovětsí vojáci a také zahraniční dělníci propuštění z totálního nasazení. Ve Šluknově nutil bezpečnostní referent místní správní komise Ferdinand Svoboda uvězněné ženy a muže k souložím, a přitom je bil jezdeckým bičem. Znásilňování pokračovalo i v dalších měsících, ale začalo i stíhání odhalených viníků. Svoboda byl 8. srpna zatčen a odsouzen k pěti letům. I přes zoufalou situaci místních žen zamítlo v září ministerstvo vnitra žádost Okresní správní komise v Ústí nad Labem o povolení interrupcí znásilněných.

Německé ženy zametají Roudnici.

Děčín s vyvěšenými bílými prapory na znamení kapitulace.

Výbuch v ústeckém cukrovaru 31. července 1945.

WERWOLF

Měli vést v pohraničí boj i po kapitulaci. Werwolfové, česky vlkodlaci, představovali nacistickou variantu partyzánů. V Ústeckém kraji se podařilo nejlépe zdokumentovat organizaci v Ústí. Formovala se od března 1945 z řad Hitlerovy mládeže a Svazu německých dívek, byly mezi nimi i děti z českých rodin. Mládež mezi 16 a 29 lety školili se zbraněmi frontovní invalidé. Vzniklo asi 15 skladišť zbraní a výstroje v horách v okolí města. 8. května čekali ve svých táborech na rozkaz, ale jejich velitel utekl na západ. V následujících třech dnech se rozešli domů. Někteří se hned připojili na opačnou stranu barikády a pomáhali národnímu výboru. 26. května vyšla vyhláška kvalifikující činy werwolfů jako hrdelní zločiny. Smrt hrozila i tomu, kdo by je neoznámil. Bývalé členy ovládl strach a jeden promluvil. Došlo k zatčení 45 převážně mladistvých, jeden byl zastřelen při pokusu o útěk. Pět majitelů pozemků s tajnými sklady finanční stráž zastřelila na místě pro výstrahu. Werwolfům byly přičítány různé drobné diverzní akce po celém kraji a především pak tragický výbuch skladu munice v bývalém ústeckém cukrovaru 31. července. Jednoznačné důkazy proto však neexistují a zásluhou poráženecké nálady Němců a rozhodného postupu československých orgánů fungoval Werwolf spíše jako strašák než reálné nebezpečí.

Jméno organizaci dala oblíbená kniha o kruté mstě vzbuřených sedláků v 17. století.

Obsah záškodnické schránky a instrukce k budování skrýše.

ANTIFAŠISTÉ

Většina obyvatel sudetské župy nacistický režim podporovala či pasivně přijímala, ale část místních Němců, asi 10 procent, vystupovala aktivně proti a byli za to vězněni i popravení. Dokonce plánovali protinacisté povstání. V kraji ho měl připravit britský výsadek „Denver“ tří českých Němců z května 1944 poblíž Ústí nad Labem. Přežil jeden, Albert Exler. I ten v březnu padl do zajetí, a operace, do níž vkládali němečtí antifašisté naději, že zapůsobí proti plánu exilové vlády na poválečný odsun, zkrachovala. Exler přežil v terezínské Malé pevnosti s rozsudkem smrti plánovaným na 8. května. S blížícím se koncem války se přesto antifašisté aktivizovali. V Ústí zabránili za podpory Čechů odstřelení podminovaných mostů a přehrady na Labi. Dokonce o den předběhli české kolegy při přípravě převzetí správy města a nakonec tak učinili společně. V Děčíně bylo květnové převzetí moci bez boje akcí čistě německých antinacistů. Ale z pohledu nově se rodící centrální moci v Praze to byl nežádoucí jev. „Němci v Ústí - stav dosud nebyl řádně vyřešen, němečtí komunisté jsou dosud ozbrojeni a vykonávají pořádkovou službu,“ konstatovalo hlášení z 20. května. Vláda sice 17. května výnosem ministra vnitra vyňala aktivní odpůrce nacistů z protiněmeckých opatření, ale jako příslušníci poraženého německého národa v reálu nebyli ušetřeni kolektivní nenávisti české společnosti.

Ozbrojená stráž revolučního národního výboru 9. května v Ústí nad Labem.

Hlídky revolučního národního výboru v rozbombardovaném Děčíně.

Velitel RG v Ústí.

REVOLUČNÍ GARDY

V chaosu prvních poválečných týdnů nahrazovaly armádu, prosazovaly v bývalé Říšské župě Sudety moc Československé republiky. Jejich nepřítelem byli všichni Němci. Šlo o ozbrojené dobrovolníky, často květnové povstalce. Obecně se pro ně vžilo označení Revoluční gardy, k těm však oficiálně patřila jen část. Za časté excesy si vysloužily i přezdívku „rabovací“ gardy. První ozbrojené hlídky tvořily místní revoluční národní výbory ze zdejších Čechů, německých antifašistů, zahraničních válečných zajatců a totálně nasazených. V Chomutově ze 150 gardistů bylo zpočátku 110 Němců. Nahradit je mělo 29 lounských partyzánů. „Byly mezi nimi osoby trestané v Lounech již za první republiky za různé delikty,“ uvedl vedoucí okresu Miroslav Rödling. V pohraničí operoval Pluk 1 Revolučních gard. Zahrnoval i skupiny, jež se moc nepodřizovaly velení a dopouštěly se krádeží a násilností. V Mariánských Radčicích proslul Vladimír Smrčina, velitel 2. čety 5. roty Pluku 1, mučením, znásilňováním a popravami. Naopak v Jenišově Újezdě Revoluční gardy neváhaly pro udržení pořádku zastřelit i šest Čechů, kteří opilí rabovali domy. Strážit pohraničí odjel v květnu do Ústí i budoucí spisovatel, tehdy šestnáctiletý František Nepil. „A vůbec nejhlavněji se mi zdálo, že se tím odjezdem dopustím jakéhosi hrdinského činu,“ komentoval svůj motiv. Od června docházelo k postupnému odzbrojování dobrovolníků.

Dobrovolníci ozbrojené stráže v Lounech.

JAROSLAV CUHRA (1904–1974)

Architekt, politik, odbojář a poručík československé armády v záloze, to byly životní role člověka, kterého vyslala jako prvního oficiálního zástupce rodící se centrální moc osvobozené republiky do severočeského pohraničí. Podnikl dvě výpravy – 13. až 15. května po Labi jako velitel československé válečné lodi a potom automobilem mezi 19. a 22. květnem. Na místech s mizivým procentem českého obyvatelstva a za zvuku dozívající střelby monitoroval stav drah, pošt, národnostní složení, vojenské posádky, zásoby, průmysl, vojenské objekty. „*Snažili jsme se přátelsky povzbudit místní pracovníky k horlivé a nezištné činnosti pro obecní blaho. Naše činnost byla kvitována s povděkem – že Praha jeví zájem na těch, kteří pracují v tak odlehlých místech,*“ zapsal do hlášení. Následně se stal poslancem Zemského národního výboru za lidovou stranu, náměstkem ministra techniky i členem poradního kruhu arcibiskupa Berana. Několik měst, k jejichž poválečné obnově přispěl, ho jmenovalo čestným občanem. Zasloužil se o výstavbu první české továrny na penicilin v Roztokách u Prahy. Po únoru 1948 ho komunisté odsoudili na 12 let těžkého žaláře. Roku 1960 byl amnestován, ale hned po roce dostal dalších 8 let za přípravu obnovy lidové strany. Stal se tak jedním z nejdéle žalářovaných politických vězňů v Československu.

Jaroslav Cuhra 13. května slavnostně přebírá střekovské zdymadlo od antifašistů do rukou Československé republiky.

VÁLEČNÁ LOĎ

Ústecký kraj byl jediným, kde se na osvobozování podílelo i válečné loďstvo. 13. května vyrazil z Prahy po Vltavě ledoborec LB-1 improvizovaně upravený na první československou válečnou loď. Plnil úkol České národní rady obsadit labskou vodní cestu v Sudetech pro obnovu plavby. Posádka, složená z partyzánů a odborníků, byla mnohde prvním oficiálním vyslancem československé moci v pohraničí. Hlavním cílem bylo zprovoznění přehrad Kopisty, Lovosice a Střekov. V Kopistech to proběhlo hladce. Dál ale začínalo území někdejší říše. „*Střežíme případné plovoucí miny mezi troskami člunů, plovoucími mrtvolami a kusy dřev,*“ popsal situaci velitel expedice Jaroslav Cuhra. Loď drhla o dno. Lovosické zdymadlo našli totiž otevřené a bez obsluhy. Pyrotechnik musel zneškodnit nálože připravené ke zničení jezu. Lepší situaci v Ústí věštila z dálky viditelná československá vlajka na Masarykově zdymadle. To už 8. května ovládli místní němečtí antifašisté a Češi. Plavba pokračovala okolo trosek potopených lodí k Děčínu. „*Převrácené automobily a tanky, změt zásob namnoze ještě doutnající, mrtví Němci, plovoucí kusy trosek, toť obraz řeky jindy tak tiché,*“ stojí v deníku. Kapitán Rudé armády chtěl v Děčíně ledoborec zabavit. Nakonec ho propustil na zpáteční plavbu s pozdravem: „Zdrastvuj čechoslovackije morjaky“.

Posádku tvořili vojáci, lodníci a technici vodních staveb.

Obsazení zdymadla v Lovosicích.

DĚČÍNSKO

Obyvatelé okresního města museli v dubnu hloubit zákopy a budovat tankové zátarasý. Přípravy k obraně 6. května osobně převzal velitel armády „Střed“ generál Schörner, který sem přesunul i štáb. Dva ničivé sovětské nálety z 8. května a zprávy o blížící se Rudé armádě z Krušných hor ho ale přiměly město spěšně opustit. Labský most a centrum zatarasily ustupující jednotky. Chaosu využila skupinka německých antifašistů a vymohla na starostovi Josefu Johnovi a vedoucím NSDAP Rudolfu Schrammovi předání moci. Nechali vyklidit obranné pozice a s tlampačem na autě přikázali obyvatelstvu vyvěsit bílé vlajky. Když tu scénu o půlnoci viděla jednotka Waffen SS, která Děčínem projížděla s muniční kolonou, náklad zapálila. Výbuch napáchal na zástavbě větší škody než nálety. 9. května obsadila podmokelský břeh vojska 2. ukrajinského frontu a samotný Děčín oddíly 2. polské armády, které přicházely ze Šluknovského výběžku. Obešlo se to už bez boje. Zato v Rumburku Poláci odstřelovali budovu spořitelny, kde se údajně opevnila jednotka Waffen SS. Situace využila část vojáků k pokusu o vyloupení trezoru. S příchodem československé armády 19. května nastalo zatýkání nacistických funkcionářů. Z nejvyšších ale zůstal jen starosta. Jeho funkce a příslušnost k SS mu vynesla pětiletou internaci v bývalém koncentračním táboře Buchenwald. Do 28. května místní Němci dokončili rozebírání tankových zátarasů.

Ulice v Děčíně po explozi muniční kolony zapálené esesmany v noci z 8. na 9. května.

Sovětská vojska přijíždějící do Děčína.

Zdevastované lokomotivní depo.

CHOMUTOVSKO

Hromadu kamení a dřeva připravili před Kadaní, ale barikádu už nepostavili. Místní Němci až do 6. května doufali, že město obsadí Američané. A když v noci 7. května zazněl "tankový poplach" čili povel k obraně, vojáci i nacističtí pohlaváři rychle utekli. V 7.00 dorazilo průzkumné vozidlo Rudé armády. Na radnici překládal totálně nasazený Čech Jiří Nejepsa. Pak se s dalšími Čechy ujal správy města, opírali se o skupinu německých antifašistů Karla Löschnera. Podobně i okresní město převzala hrstka Čechů 9. května. Radnici našla prázdnou. Na zvládnutí chaosu a rabování bylo jen 12 mužů národní stráže. Ještě 20. května ze 40 000 obyvatel bylo Čechů 200. Problém pomohli řešit němečtí antifašisté. To se ale nelíbilo vedení okresu a Němci museli pryč z výboru i strážní služby. 17. května dorazil obrněný vlak s vojáky a četnictvem. V Klášterci nad Ohří vlála na věži radnice československá vlajka spolu se sovětskou už v den vypuknutí Pražského povstání. Tajně ji vyvěsili dva místní Češi a německé spoluobčany notně zmatli. Město nemusela Rudá armáda dobývat, ale 6. května tu střelba přesto zněla. Proti sobě pálili členové Hitlerjugend a sověšští váleční zajatci. Na místě zůstalo 30 mrtvých mládežníků a 2 zajatci. 18. května dorazila jednotka československé armády, sesbírala pohozené zbraně a na 92 nákladních automobilech je odeslala do Kadaně.

Mannesmannovy závody po náletu z dubna 1945.

Příjezd sovětského tanku do Chomutova.

Uprchlíci na náměstí v Litoměřicích.

LITOMĚŘICKO

Zatímco Roudnici už 6. května ovládali povstalci a kolaboranty s nacisty zavírali na zámek, okresní Litoměřice se topily ve válečném chaosu ještě po 10. květnu. Několik set esesmanů a silná vojenská posádka, dohromady 3200 mužů, dodávali nacistickým pohlavárům odvalu město bránit. Kolem Litoměřic vyrostlo zvláštní opevnění. Místní Češi s kolegy z Českých Kopist a Bohušovic už 27. dubna vytvořili revoluční národní výbor, ale disponovali maximálně 80 muži. Jednání o převzetí města nikam nevedla. Nacisté nechtěli pustit kontrolu nad labským mostem. 8. května večer tudy ustoupil štáb německého generála Schörnera a dvě hodiny poté kolem projely první sovětské tanky. Zástupci výboru je marně přemlouvali, aby obsadily město. Spěchaly na Prahu. Chvíli nato padli pod palbou dva členové litoměřického výboru při jednání v Bohušovicích, v Lovosicích stála střelba ustupujících Němců život dokonce sedm kolegů. Ozbrojené české hlídky se musely rychle stáhnout. Historické jádro Litoměřic totiž znovu ovládly jednotky SS. Teprve ráno 9. května zmizely. Začalo ale nekontrolovatelné drancování ze strany vyhladovělých vězňů z osvobozených koncentračních táborů a také kriminální vězňice. Chaos ještě znásobil nálet sovětských letounů. Celkově nepřežilo na 500 lidí. Až 10. května do města dorazila sovětská, následně i polská a československá vojska.

Nádraží v Roudnici poničené bombardováním.

Shromazdiště techniky opuštěné německými vojáky v Roudnici.

Odklizení trosk v Lounech.

LOUNSKO

S koncem války sílila aktivita partyzánských skupin na Lounsku, ale jen v českojazyčné části okresu, skrz který vedla hranice mezi Protektorátem a Říšskou župou Sudety. Bojová skupina Podlesí odzbrojila 4. května posádku 22 vojáků v Hřivčích za cenu několika padlých. Ukořistěné zbraně využila k boji s projíždějícími německými jednotkami. 8. května při neúspěšném pokusu o osvobození obce Pátek ztratili tamní odbojáři osm mužů, většina byla jen zraněna. „Partyzán prý se neošetruje, jak bylo lékaři řečeno, nýbrž dobíjí,“ zaznamenal kronikář Radonic reakci protivníka. Otevřené boje ale byly spíše výjimkou. V okresním městě došlo k předání moci bez výstřelu, byť při strhávání německých nápisů 5. května na Komenského náměstí byla střelba do davu na spadnutí. 6. května začaly hlídkovat národní stráže, 3 000 německých vojáků se stáhlo do kasáren a ráno 8. května byli pryč. Ale odvedli si jako rukojmí desítky Čechů až k říšské hranici u Března. Večer dorazil první sovětský tank. Překvapivě ještě hladší průběh mělo převzetí moci v převážně německém Žatci. Místní Češi za pomoci německých antifašistů dostali město pod kontrolu v noci 7. května. Jako první došlo na městskou policii. „Přišli jsme tam, beze všeho nám předali zbraně, pistole a šli domů,“ popsal akt jeden z aktérů. Ráno přijel sovětský tank, vítací výbor ho osadil československou vlajkou. Ta pak slavnostně nahradila hákový kříž na radnici.

Národní stráž v Lounech.

**K okresní správní komise
v Žatci**

VYHLÁŠKA

o ochraně národního majetku

K zabezpečení veřejného klidu, posádkové bezpečnosti a k ochraně národního majetku se ustanovuje:

I.
Zvláště lopoupi, odnášívání a zvrátění přirozených vzrůstů nebo uměle zvrůstů majetku, jak jehněčí nebo brambor, mohutnosti stromů jako olšů, jeh stávků, prachobanů na národním majetku a bude jako takové stiháno a naprosto bezohlednosti a tvrdosti podle trestního zákona a příjedu v jin vlastně těžké podle válečného a revolučního práva i smrti zastřelením.

II.
Právě tak je trestný i každý, kdo vědomě gřezhává a ve svém držení má věci utopené, odnesené a zakopané nebo jiné, jejichž státní ohební množství prokázáno.
Všechny osoby, které jsou v držení takových věcí se vyzývají, aby je ihned odevzdaly majblíci státního státního nebo policijnímu úřadu. V takových případech bude vyříceno od potrestání upuštěno.

III.
Každý, kdo v takových dnech a ústopených, odnášívání nebo zakopaných věcech, vi just postare učinil a tím líšně zvrátění na veřejně státní státní, nebo po krádejném úřadu. Kde tak neudělá, vydává se v nabežící trestního státní a bude potrestán stejně jako pochtat sám.

IV.
Dále upozorňuji, že jakékoliv abotání, přegovna nebo jiné převody majetku obilnání prodání, jak byly úředně vyhlášeny jako i prodání v majetkových dnech, jak byly nebo mají být podle dekretu prezidenta republiky ze dne 18. května 1945, jak postaveny pod státní správu právně upravené a trestné jako zakopanosti národního majetku. To se totiž normálně obchodní a provozní činnosti národních opávek, nebo úřední k přívodu přírodních produktů jako i státních nebo úředně zakopaných opávek.

V Žatci, dne 8. srpna 1945.

**Okresní správní komise
v Žatci**
Předseda: Dr. Petrášek v. r.

**Okresní správní komise
v Žatci.** **Posádkové velitelství
v Žatci.**

VYHLÁŠKA

Věc: Odevzdání a nošení zbraní.

Jako vyhláška ze dne 17. května 1945 obshodují se jí příkaz k odevzdání veškerých zbraní a střeliva, vešla již ve všeobecnou známost, upomínaje se zároveň obyvatelstvo státní a státní nepřítecké národnosti, že každý, v jeho lade národnosti zbraní nebo střeliva, bude potrestán jako zrádčík.

smrtí zastřelením

Ordní tedy občanské národnosti, kteří jsou v držení střelivých zbraní a střeliva se vyzývají, aby se-
středně postarali a posádkové velitelství v Žatci se postarají poskytnout k držení a nošení zbraní. Žalost
musí být přikročena a potrestána nutněm. Národnost v oboru a příslušnost nebo nepřítel státního státní.

V Žatci, dne 21. května 1945.

Okresní správní komise v Žatci. Posádkové velitelství v Žatci.
Dr. Petrášek, v. r. pplk. Duřák, v. r.

Vyhlášky vydané v Žatci v květnových dnech.

Rozbombardovaný Litvínov.

MOSTECKO

Pro nacistické válečné snažení nejdůležitější region v Ústeckém kraji a pro spojence nejžádanější cíl, takovou hodnotu mělo Mostecko s obří rafinérií na syntetický benzín. V dubnu pokračovaly snahy o obnovu lednovým britským náletem zničených provozů. O to větší důvod mělo nacistické vedení připravovat tuhou obranu Mostecka před blížící se frontou. Protiletadlová děla „fasovala“ protitankovou municí, oddíly Volkssturm (domobrany) stavěly protipancéřové zátarasy a hloubily okopy. „Blockleiterovi Wolfovi jsme museli podepsat listinu: kdo se opováží vyvěsit bílý prapor, bude na místě zastřelen,“ ilustroval poměry z počátku května Čech z Mostu J. V. Novák. Když ale 6. května Mostem „v tichosti“ prošla ustupující německá 20. tanková divize, bojové nadšení ochladlo. 8. května ráno se objevily na domech první československé a záhy i bílé vlajky. Ve 14 hodin předznamenal příchod Rudé armády nálet hloubkařů, kteří po palbě protiletadlové obrany shodili na město 3 pumy. Ještě před vstupem pozemních jednotek převzal vedení okresního města revoluční národní výbor, ozbrojená česká „národní stráž“ vstoupila do ulic. Místo střelby tak vítal první tanky jásotem slavnostní špalír nastoupený před radnicí. Mír přišel nejen pro místní obyvatele, ale také pro desetitisíce válečných zajatců a zahraničních dělníků zavlečených na Mostecko v průběhu války ze všech koutů Evropy.

Vítání sovětských vojsk v Louče u Litvínova 8. května.

Příslušníci Revoluční gardy v květnu v Mostě.

Osvobození váleční zajatci v Teplicích.

TEPLICKO

Protitankové zátarasý a barikády v ulicích měly podpořit obranu lázeňského města. Uvnitř napjatě očekávali další vývoj Tepličané a také stovky evakuovaných z rozbombardovaných říšských měst a uprchlíků. Bydleli v lázeňských domech a místním připomínali neblahý osud, jež může potkat i je. Bojová morálka nebyla vysoká. Selhávali i někteří funkcionáři NSDAP, utekli hned, jak 2. května vyšla v Duxer Zeitung zpráva o Hitlerově smrti. Víru ve vítězství dorazilo sovětské bombardování, které poškodilo část židovské čtvrti. Do oken, kde se začaly 8. května objevovat bílé vlajky, pálily tanky z ulice Na Hrázi, esesmani vyvlekli několik německých obyvatel a zastřelili je za zradu. V Trnovanech vznikla pohotovostní četa z českých občanů a antifašistů o síle 200 mužů. Bojovala proti německým tankům blížícím se od Ústí. Obsadila úřad i policejní stanici a bránila rabování skladů. Odpoledne převzal město revoluční národní výbor. V té chvíli se na české území probíjávala Rudá armáda skrz Cínovec a Moldavu, kde němečtí vojáci ještě kladli odpor. Teplícemi projely první sovětské tanky večer, ale mířily rovnou na Prahu. Až den nato došlo k obsazení okresu. V Duchcově ale ještě nacisté spustili palbu z úkrytu do oslavujících vojáků na náměstí Republiky. Napadení odhadli, že střelba přišla z věže kostela. Dvakrát vypálili malým protiletadlovým dělem. Vyhořel interiér kostela a chytlá střecha sousedního zámku.

Sovětsí vojáci v Soběchlebech.

Zaměstnanci Baťova zastoupení v Teplicích osobitě slaví osvobození.

ÚSTECKO

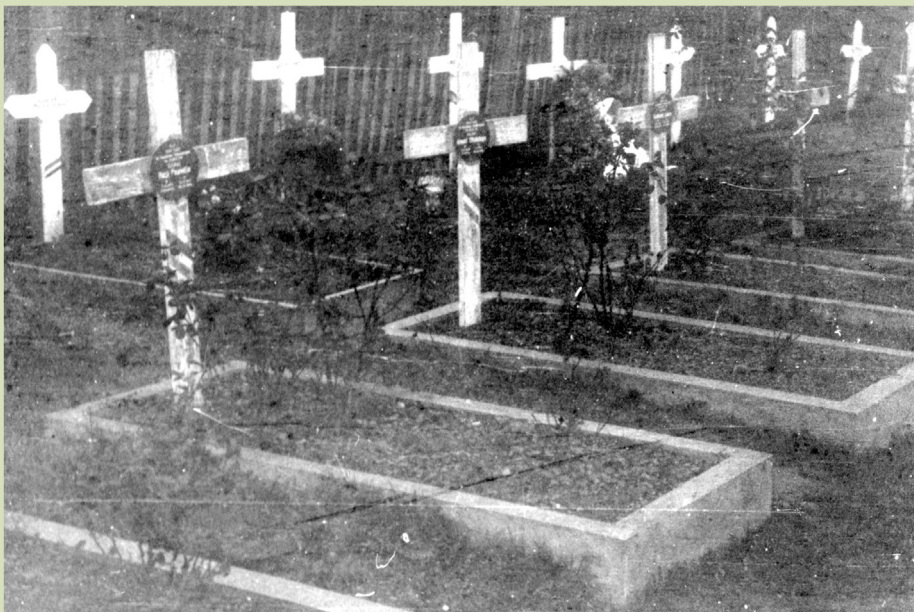
Rozbombardované, s ulicemi zavalenými sutí, tak žalostně vypadalo Ústí na přelomu dubna a května 1945. Válečná mašinérie ale běžela dál. Krajské město prohlásilo místní velitelství za pevnost bráněnou do posledního muže. Na strategických bodech vyrostly zátarasy a okopy. Nacházela se tu jednotka SS o síle 500 mužů a stovky vojáků Wehrmachtu. Přesto se 6. května vydala za nejvyšším velitelem Ústí Rudolfem Schittenhelmem delegace ústeckých Čechů, aby jim město vydal. Odmítl. 8. května ráno vznikl revoluční národní výbor složený z 28 Čechů a německých antifašistů. Do služeb se mu vydala policie a starosta mu předal místní rozhlas. Ten hned zveřejnil výzvu k vyvěšení bílých praporů. Odpoledne projely přes Ústí tři sovětské tanky obrněného průzkumu, bez zastávky pokračovaly na Teplice. V noci zavládl chaos, v centru hořela kolona vozidel ustupujících vojáků. Ráno výbor osvobodil sovětské válečné zajatce, část se připojila ke strážní službě. Šest jich záhy zemřelo pod palbou projíždějících příslušníků SS, kteří měli na svědomí také čtyři české strážné a několik německých civilistů. Asi ve 14.00 hod. konečně vítali členové výboru první tank osvoboditelů přijíždějící od Naklérovského průsmyku. Zastavil jen na pár minut a pokračoval na Prahu. Hned v Habrovanech v přestřelce část posádky padla. Následující den osvobodila Zubrnice a okolní obce polská 5. pěší divize.

Sovětské samohybné dělo v Ústí na Předmostí.

Pohřeb sovětských válečných zajatců zastřelených esesmany.

Hroby francouzských zajatců v Ústí.

BABYLON

Nacisté toužili po rasově čisté říši, včetně severu Čech. Přitom svou dobovačnou politikou a represáliemi učinili z tohoto území Babylon národů. Váleční zajatci, totálně nasazení, vězni z koncentračních táborů i uprchlíci před frontou, všichni chtěli po osvobození konečně domů. Dobové záznamy z Loun uváděly národnosti desetitisíců, které tudy v květnu prošly, vedle Čechů a Němců Rusy, Poláky, Italy, Slováky, Maďary, Jihoslovany, Ukrajince, Rumuny, Lužické Srby, Francouze, Holanďany, Belgičany, Lotyšské, Angličany, Američany, Řeky, Estonce a Vietnamce. Při úprku před frontou se v Krušných horách ukrývali ve vlaku odstaveném v tunelu u Mikulova i japonští diplomaté. Někteří cizinci se zapojili do květnové revoluce, sovětsíí váleční zajatci působili v Ústí v ozbrojené hlídce, šest jich padlo. Podíleli se i na tvorbě revolučních národních výborů, v Okořině na Chomutovsku byli členy dva Ukrajinci, v Kadani vznikl čistě polský okresní národní výbor z totálně nasazených. Záznamy dokládají také podíl zavlečených cizinců na rabování, znásilňování a vraždění. Osobitě vyřešila válečnou kořist skupina italských válečných zajatců v Kadani. Zabrala hasičské auto se stříkačkou a odjela s ním domů. Tisíce lidí tu ale v posledních týdnech války zemřely při bombardování a pochodech smrti. Exhumace hromadných hrobů často umožnila určit jen národnost mrtvého dle prvního písmene věžeňského tetování.

Holandští váleční zajatci v Teplicích jako ozbrojená stráž města.

Fotky britských zajatců z Teplic z bojů v Africe.

Rabování děčínského přístavu.

ZLATOKOPOVÉ

Se zhroutil nacistická moc v pohraničí se místní obyvatelé, osvobození zajatci a totálně nasazení vrhli na opuštěné vojenské sklady. Po několik dní tisíce lidí různých národností rabovaly čluny a skladiště v děčínském přístavu. „*Kam oko dohlédlo, byl terén poset láhvemi alkoholu, šatstvem, moukou, čokoládou, konzervami a věcmi nejrůznějšího druhu, lidské mravenišť, které se na okamžik rozevřelo, když mezi tím vybuchla pancéřová pěst,*“ popsal scénu z 13. května vyslanec České národní rady Jaroslav Cuhra. Na rozebírání veřejného majetku se podíleli i národní hosté, tedy němečtí uprchlíci před frontou. Postupně převládly výpravy z vnitrozemí. Když v polovině května vyjel první osobní vlak z Prahy do Ústí, seděli v něm nejen Severočeši vyhnaní v roce 1938. „*Měla jsem pocit, že jede na výlet celá pražská galerka,*“ vzpomínala Ústečanka Zdena Šosvaldová. Národní výbor v Lovosicích si stěžoval, že se už přivalila z Protektorátu první vlna „*drancovačů a zlatokopů*“. Prý přijeli i selskými vozy a nákladními auty. „*I my vidíme, jak po silnici upalují dva podnikavci s vozíkem vysoko naloženým rádií,*“ zaznamenala posádka československé válečné lodi při květnové plavbě po Labi do pohraničí. Éra kořistění na majetku zabaveném Němcům se plně rozvinula až v nastalých měsících s probíhajícím odsunem a kontrastovala s upřímnou snahou poctivců budovat české pohraničí.

Doba pohraničení.

**Bral od Aše až po Králíky,
sklo, šaty, zlato, ba i kliky,
naplnil vaky - hajdy k dráze!
A večer už byl zase v Praze.**

Dobová karikatura pranýřující chování zlatokopů.

Pamatuj,

Pamatuj,

že poslouchání zahraničního rozhlasu je zakázáno a trestá se kázníci nebo i smrtí.

SVOBODNÁ MÉDIA

Poslouchat svobodný rozhlas nacisté přísně trestali. Vládní prezident Ústeckého kraje Hans Krebs navrhoval všem Čechům zabavit rádia. Cenzura platila i pro lokální periodika a rozhlas. V Ústí a v Mostě vysílal „Luftschutzsender“, lokální vysílačka informující o hrozících náletech. Z té ústecké se zrodil první svobodný rozhlas v kraji. Už 8. května ji starosta předal revolučnímu národnímu výboru. *„Občané českoslovenští. Konečně nastává onen dlouho očekávaný okamžik, kdy český národ se stává opět svobodným,“* znělo tehdy éterem. V Teplicích se podařilo sestavit vysílač ze zabavených součástek 13. května. Šířil pokyny a nařízení, pátrání po nezvěstných. *„Repatriace zahraničních dělníků a zajatců byla v plném proudu, proto jsem do vysílání zařadil i Službu spojencům,“* vzpomínal zakladatel rádia a hlasatel Vladimír Nechyba. Od 17. května se tak vysílalo anglicky, francouzsky, holandsky, srbsky a italsky. 27. května končilo hlášení v němčině. Poslední nacistické noviny vyšly v Děčíně 7. května, a to Sudetendeutsche Tageszeitung. Psaly o boji s bolševismem. Coby první české noviny obnovil činnost 15. května komunistický Průboj pro Lounsko a Postoloprtsko. 19. května následoval Český sever v Teplicích *„List hraničářského lidu“*, který informoval o *„začátku činnosti úřadů a o boji se záškodníky z řad bývalých nacistů.“* Do konce května ještě stihlo vyjít první číslo Svobodného Varnsdorfu.

Vladimír Nechyba (vpravo), zakladatel a hlasatel teplického rádia.

Výměna vojenské stráže před protiletčkým krytem v Mariánské skále, odkud vysílal ústečský rozhlas.

VÝPRAVA Z HOLLYWOODU

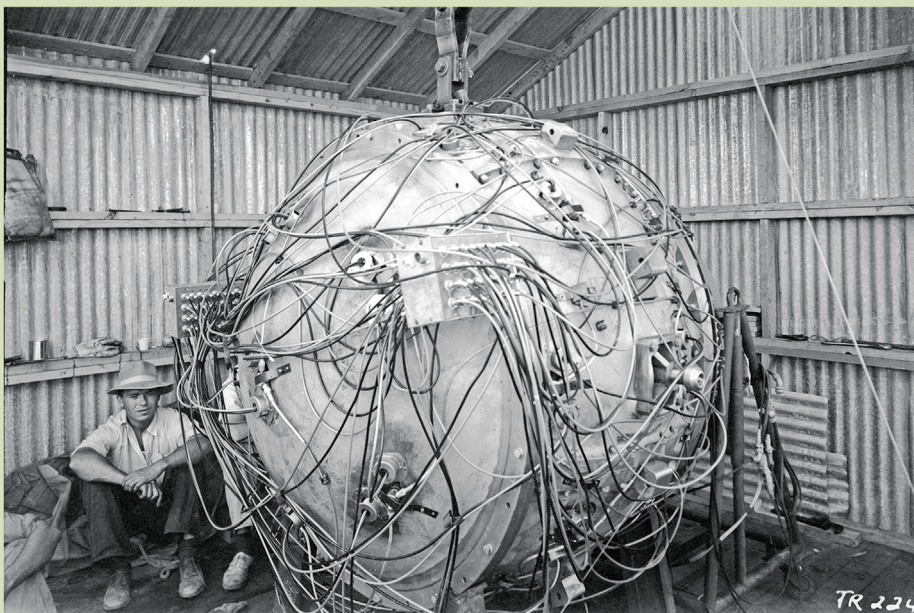
Americká armáda se musela 8. května zastavit sotva dvacet kilometrů od západní hranice Ústeckého kraje na demarkační linii, kterou určila dohoda spojenců se Sovětským svazem. Přesto se v našem regionu tu a tam americké uniformy objevily, a dokonce v jedné s hodností kapitána přijela 16. května až do krajského města hollywoodská hvězda Marlene Dietrich. Na odvážnou pouť do čerstvě osvobozeného pohraničí, kde panoval chaos a doznívala střelba, se vypravila z Plzně. Tam dorazila s jednotkami generála Pattona, kde dobrovolně sloužila a svou estrádou bavila vojáky a zvyšovala jejich bojovou morálku. Slavný vojevůdce vyhověl její prosbě moci navštívit rodiče svého manžela Rudiho Siebera, rodilého Ústečana. Cesta vedla do sovětské zóny, navíc na území bývalých Sudet. Jako Němka, která se už před válkou postavila Hitlerovi a nakonec sloužila v nepřátelské armádě, představovala pro nacisty národní zrádkyni. Bezpečí slavné herečky zajišťoval ozbrojený doprovod vojenských policistů. O pořádný rozruch se postarala při zastávce v Teplicích. V Ústí pak zastihla tchána s tchyní živé a zdravé. I přes vazbu na nejslavnější německou antifašistku museli už v říjnu Siebrovi z Československa pryč a skončili v uprchlickém táboře v Durynsku, odkud je opět zachraňovala jejich slavná snacha.

Marlene Dietrich 17. května na slavnosti konce války v Přešticích.

Marlene Dietrich 16. května v Teplicích při cestě za rodiči manžela do Ústí.

LILLI HORNIG (1921–2017)

Lidé na severu Čech prožívali první dny míru, ústecká rodačka židovského původu Lilli Hornig zůstávala coby občanka USA dál ve válce. Horečně pracovala na dokončení zbraně, která měla brzy přimět kapitulovat i Japonsko. Zrovna si připomínala roční jubileum od chvíle, kdy dorazila do pouště Los Alamos v Novém Mexiku na tajnou základnu americké armády. Její manžel Don jako přední americký chemik patřil do nejužšího vědeckého týmu plutoniové pumy. Lilli, ač také vědkyně, měla dělat sekretářku. Vymohla si ale zařazení do vývoje plutonia. V květnu 1945 už pracovala jinde, na způsobu stlačení plutonia chemickou výbušninou pro zvýšení účinku exploze. Předpokládala, že zbraň připravuje proti Německu, které vyvíjelo vlastní. Ale nevěřila, že by ji Amerika shodila v Evropě: *„Celé úsilí mělo jasný cíl - získat funkční bombu. Asi jsme si mysleli, že všechny problémy se tím vyřeší samy. Když se na to dívám zpětně, nebylo pochyb, že vojenské velení najde způsob, jak bombu použít.“* V době kapitulace Třetí říše ještě nebyla zbraň připravená. Až 16. července se odehrál zkušební výbuch v Los Alamos a 9. srpna naostro v japonské Nagasaki. Lilli Hornig v USA zůstala, její manžel se stal poradcem prezidenta Kennedyho, ona vynikla jako bojovnice za emancipaci žen v akademickém světě.

Lilli Hornig jako holčička v Ústí roku 1928.

Lilli Hornig v USA v roce 2015.

Výběr použité literatury a pramenů:

40. výročí osvobození Litoměřicka Sovětskou armádou. Litoměřice 1985. 62 s. textu + 40 s. příloh.
- Adler, H. G.: Terezín 1941–1945. Tvář nuceného společenství, Díl I. – Dějiny. Brno 2006. 291 s.
- Cílek, Roman: Poslední mrtví, první živí. České pohraničí květen až srpen 1945. Ústí nad Labem 1989. 244 s.
- Fidler, Jiří: Osvoboditel. Život maršála Sovětského svazu Ivana Stěpanoviče Koněva. Brno 1999. 219 s.
- Jak budovali komunisté Žatecko. Žatec 1946. 20 s.
- Joza, Petr: Kvádrberk – Quaderberg. Děčín 2015. 357 s.
- Kaiser, Vladimír – Kaiserová, Kristina (eds.): Dějiny Města Ústí nad Labem. Ústí nad Labem 1995. 369 s.
- Kaňka, Vladimír: Bibliografie periodického tisku Severočeského kraje 1945–1963. Liberec 1966. 77 s.
- Koněv, Ivan Stěpanovič: Čtyřicátý pátý. Praha 1975. 277 s.
- Kotyza, Oldřich – Smetana, Jan – Tomas, Jindřich a kol.: Dějiny města Litoměřic. Litoměřice 1997. 476 s.
- Krsek, Martin: Neznámí hrdinové mluvili i německy. Praha 2017. 213 s.
- Krsek, Martin: Pokus o odstřel a záchrana Masarykova zdymadla v Ústí nad Labem a osud aktérů dramatu. In: Poslední týdny války, první týdny míru. České Budějovice 2010, s. 22-28.
- Kural, Václav – Radvanovský, Zdeněk a kol.: „Sudety“ pod hákovým křížem. Ústí nad Labem 2002. 547 s.
- Nepil, František: Lipová alej. Praha 1985. 201 s.
- Padevěd, Jiří: Krvavé finále. Jaro 1945 v Českých zemích. Praha 2015. 691 s.
- Padevěd, Jiří: Krvavé léto 1945. Poválečné násilí v českých zemích. Praha 2016. 692 s.
- Petržilka, Radek: Dějiny města Mostu v datech. Most 2014. 445 s.
- Plavec, Michal: Stále živá historie. Propaganda kolem sovětských náletů v květnu 1945. In: Paměť a dějiny 2014, č. 2, s. 37–46.
- Poloncarz, Marek: Internační tábor pro německé obyvatelstvo, Malá pevnost Terezín 1945–1948. Terezín 1997. 61 s.
- Rok 1945 na Chomutovsku. Chomutov 1995. 35 s.
- Staněk, Tomáš – Arburg, Adrian von: Organizované divoké odsuny? 3. Část, Snaha vlády a civilních úřadů o řízení „divokého odsunu“. In: Soudobé dějiny, 2006, č. 3-4, s. 321-376.
- Trágrová, Jarmila: Odboj a osvobození severních Čech, výběrová bibliografie. Ústí 1985. 96 s.
- Veselý, Martin: Vojenské dějiny Ústecka. Ústí nad Labem 2003. 236 s.
- Veselý, Martin: Sudetská župa jako protiletecký kryt říše (1939–1945). Ústí nad Labem 2011. 864 s.
- Vítek, Vladimír – Vachata, Zdeněk: Chomutovsko v roce 1945. Chomutov 1970. 17 s.
- Zimmermann, Völker: Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945). Praha 2001. 577 s.

Nepublikované texty:

- Cuhra, Jaroslav: Hlášení o stavu pohraničí, 21. května 1945
- Svatoš, Alexej: 40 let svobodného Labe.
- Nechyba, Vladimír: Zpráva o činnosti vysílačky ode dne založení do 25. června 1945.
- Nechyba, Vladimír: Vysílačka Teplice-Šanov, 25. září 1946.
- Havel, Jan: Werwolf na Ústecku.
- Andonov, Radek: Z Lobendavy směr Praha! – Duben a květen 1945 mezi Budyšínem a Prahou.
- Šlajnsa, Jiří: Osvobození Mostecka 1945.
- Zajíc, Jindřich: Osvobození Teplicka 1945.

Pořadatel výstavy „Osvobození 1945“:
Ústecký kraj

Kurátor výstavy:
Václav Houfek

Autor textů:
Martin Krsek

Výtvarné řešení výstavy:
Vladimír Cettl

Obrazové materiály poskytly:
Muzeum města Ústí nad Labem
Archiv města Ústí nad Labem
Státní okresní archiv Děčín
Oblastní muzeum a galerie v Mostě
Regionální muzeum v Teplicích
Oblastní muzeum v Litoměřicích
Oblastní muzeum v Děčíně
Oblastní muzeum v Chomutově
Oblastní muzeum v Lounech
Podřipské muzeum v Roudnici nad Labem
Regionální muzeum K. A. Polánka v Žatci
Dům historie Přešticka
Deutsche Kinemathek Berlin
Archiv bezpečnostních složek v Praze
Památník Terežín
Paul Saviano
Radek Andonov
Vladimír Nechyba
Alexej Svatoš

Realizace:
Muzeum města Ústí nad Labem
pro Ústecký kraj
v roce 2020

